

БОШОҚЛИ ДОН ЭКИНЛАРИДА ЗАРАРКУНАНДАЛАРГА ҚАРШИ КУРАШ БЎЙИЧА ТАДБИРЛАР

Аннотация: Мақолада бошоқли дон экинларида энг кўп учрайдиган зараркунандалар (зарарли хасва, шилимшиққурт, ширалар, буғдой трипси) ва уларга қарши курашда қўлланиладиган кимёвий воситалар тўғрисида маълумотлар берилмоқда.

Калит сўзлар: бошоқли дон, зараркунандалар, зарарли хасва, шилимшиққурт, ширалар, буғдой трипси, инсектицид, кимёвий воситалар.

Аннотация: В статье представлена информация о наиболее распространенных вредителях зерновых культур (вредная черепашка, пьявица, тля, пыльный трипс) и химических средствах применяемых для борьбы с ними.

Ключевые слова: зерновые, вредители, вредная черепашка, пьявица, тля, пыльные трипсы, инсектициды, химические средства.

Бошоқли дон экинларидан мўл ҳосил олишда уларнинг биологик хусусиятлари, мақбул парваришlash, агротехнологик тадбирлари, шу жумладан, экинларни зараркунандалардан ҳимоя қилиш муҳим тадбирлар ҳисобланади. Зараркунандалар бошоқли дон экин майдонларида ҳосилнинг сифати ва миқдорида катта зиён етказиши мумкин. Маълумотларига кўра, дунёда ҳар йили қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилининг 30% дан ортиғи зарарли организмлар таъсирида нобуд бўлади.

Республикаимиз ғаллазорларида 50 турдан ортиқ зараркунанда ҳашаротларни зарар етказиши кузатишган. Булардан энг кўп тарқалгани ғалла ширалари, буғдой трипси, зарарли хасва, шилимшиқ курт, визилдоқ кўнғиз, швед ва гессен пашшалари ва бошқа зараркунандалар зарар келтиради.

Зарарли хасва Бухоро, Қашқадарё, Самарқанд, Сирдарё, Тошкент, Андижон, Наманган, Фарғона ва бошқа вилоятларда буғдой, арпа пояси ва бошқанинг ширасини сўриб жиддий зарар етказиши мумкин. Зарарли хасва найчалаш даврида зарарланган поя бошоқ чиқармайди ёки бутунлай оқ бошоқ (яъни пуч) бўлиб қолади. Пишмаган бошоқ зарарланиши натижасида дон таркибидаги оқсил ва клейковина миқдори камайиб кетади. Зарарли хасва йилига 1 марта авлод бериб, 150-200 тагача тухум қўяди. Унинг

таъсирида 5-50% ҳосил йўқотилади, уруғлик доннинг униб чиқиши 50% гача камаяди. Зарарли хасвага қарши ўсимликнинг ўсув даврида 1 м² (квадрат метр) да 2-3 дона қишлоқдан чиққан хасва ёки етук зотиға (имаго), 7-8 дона янги авлод личинкаси топилганда кимёвий ишловлар ўтказиб курашилади.

Шилимшиққурт (пьявица) – Андижон, Бухоро, Қашқадарё, Сурхондарё, Тошкент ва бошқа вилоятларда кенг тарқалган. Зараркунанда ўсимлик баргига зарар етказиши, шилимшиқ курт личинкаси кучли зарарлаганда 50% гача ҳосилни камайтириши мумкин. Шилимшиқ курт йилига 1 марта авлод бериб, 3-7 тадан 200 тагача тухум қўяди. Бу ҳол айниқса қўғоқчилик йилларида яққол сезилади. Зараркунандага қарши 1 м² (квадрат метр)да 20-30 дона кўнғиз, 100 та пояда 50 личинка топилганда инсектицид қўлланилади.

Ғалла ширалари. Бошоқли дон экинларига шираларнинг бир неча тури зарар етказиши мумкин. Ширалар ўсимликнинг яшил ва юмшоқ қисмида шарбатини сўриб озикланади. Натижада ўсимлик сарғайиб қуриб қолади. Кучли зарарланганда ғалла бошоқ тортмайди. Мавсум давомида ширалар 10-12 авлод беради. Ширалар таъсирида 5-15% ҳосил йўқотилади. Шираларга қарши ғалла ниҳолининг 15% поялари ширалар колонияси (тўдаси) билан

қопланганда кимёвий ишловлар ўтказилади. Ҳар гектар майдонга 1000-2000 тадан олтинкўз тухумлари тарқатиб биологик усулда ишловлар амалга оширилади.

Буғдой трипси - Трипс личинкалари бошоқ қобиғи ичига кириб, қобиқ ва гул ширасини, кейинчалик эса дон ширасини сўриб озикланади. Йилига 1 та авлод беради. Трипслар таъсирида 30-35% ҳосил йўқотилади. Буғдой трипсига қарши бир ўсимликда 10 донадан кўп трипс топилганда кимёвий ишлов ўтказиб курашилади.

Зараркунандаларга қарши кураш - Зарарли хасва ва бошқа зараркунандаларга қарши – Лямбда-цигалотрин асосли (Далатэ плюс, Карачэ, Атилла супер, Киллер ва бошқалар) гектарига 0,07-0,1 л ёки Имидаклоприд асосли (Энтолучо, Неоклоприд ва бошқалар) гектарига 0,1 л сарф меъёрида юқорида қайд этилган фунгицидлар, гербицидлар қўшиб ишлатиш тавсия этилади. ОВХ, ВП ва штангали пуркагич билан 1 гектар майдонга 0,1 литр препарат сарфи ҳисобида, 600 литр сувга 0,2 литр миқдорда препарат қўшиб 2 гектар майдонга қўллаш мақсадга мувофиқ. Моторли қўл пуркагичи билан сепиш: бунда 10 литр сувга 2,5 мл ҳисобида қўшиб 2,5 сотих майдонга қўллаш лозим.

ДЖ.ТАҒАБАЕВ,
И.ҲАМРОЕВ,
“Ўзагрокимёҳимоя” АЖ
мутахассислари

АДАБИЁТЛАР:

1. Ҳамраев А.Ш., Ҳасанов Б.А., Очилов Р.О. ва бошқалар “Ғалла ва шилин зараркунанда, касаллик ва бегона ўтлардан ҳимоя қилиш” Тошкент 1999. – Б. 34-47.
2. Сулаймонов Б.А., Болтаев Б.С., Тиллаев Р.Ш., Абдуалимов Ш.Х. Кузги буғдой ва ғўза етиштириш асослари Тошкент: “Наврўз” нашриёти, 1917, 47-50 б.

ЖАНУБ МИНТАҚАГА МОС БУҒДОЙ НАВЛАРИНИ ЯРАТИШ

Аннотация: Республиканинг жанубий минтақаларида ташиқи муҳит омиллари бугдой ҳосилдорининг пасайишига сабаб бўлади. Иссиқлик ва қурғоқчилик ва бошқа омилларнинг таъсири бугдойнинг ривожланиши даврида айниқса дон тўлиш босқичларида намаён бўлади. Ушбу мақолада турли Республиканинг турли минтақаларида яратилган 28 та таёр ҳолатга келган тизмалар ва 2 та андоза навнинг қимматли хўжалик белгилари ўрганилган ва нав яратиш учун танлаш ишлари ёритилган.

Калит сўзлар: юмшоқ бугдой, иссиқлик, селекция, танлаш, нав, тизма, андоза нав, охирги бугим узунлиги, ётиб қолиш, ҳосилдорлик.

Аннотация: Внешние факторы окружающей среды приводят к снижению урожайности пшеницы в условиях южных регионах страны. Воздействие жары, засухи и других факторов наблюдается во время развития пшеницы, особенно на этапах налива зерна. В статье исследуются хозяйственно-ценные показатели 30 готовых линий, созданных в разных регионах республики, и описан процесс отбора для создания сортов.

Ключевые слова: мягкая пшеница, высокая температура, селекция, отбор, сорт, образец, стандартный сорт, конечная длина стыка, слоистость, урожайность.

Annotation: External environmental factors lead to a decrease in wheat yield in the southern regions of the country. Exposure to heat, drought and other factors is observed during wheat development, especially during the grain loading stages. The article examines the economically valuable indicators of 30 ready-made lines created in different regions of the republic, and describes the selection process for creating varieties.

Keywords: soft wheat, heat, selection, select, variety, sample, standard variety, Peduncle length, Lodging, yield.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб мамлакатимиз ҳукумати томонидан аҳолини дон ва дон маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини тўла қондириш, дон мустақиллигини янада мустаҳкамлаш борасида комплекс чора-тадбирлар ишлаб чиқилди. Ушбу чора-тадбирлар негизда Республикаимизнинг ўзгарувчан ва мураккаб тупроқ-иқлим шароитида маҳаллий шароитларда мос, серҳосил, дон сифати юқори, касаллик ва зараркундаларга чидамли бошоқли дон экинлари навларини яратиш, уруғчилигини ривожлантириш, турли тупроқ-иқлим шароитида бошоқли дон экинларидан юқори ва сифатли дон ҳосили олиш агротехикасини ишлаб чиқиш ҳамда ишлаб чиқаришга жорий этиш каби бир қатор вазифалар белгиланган.

Республикаимизда сўнгги беш йилликда қишлоқ хўжалиги диверсификацияси, озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш ва экологик тоза маҳсулот ишлаб чиқаришни кенгайтирилиши Ўзбекистоннинг ҳозирги кундаги модернизациялаш стратегиясининг ёрқин хусусиятларидан бирини ифодалайди. Мустақилликнинг илк йиллариданок, ғаллачилиكنи ривожлантириш борасида қатор ислохотлар амалга оширилди. 1991 йилда юртимизда 940 минг тонна ғалла етиштирилган ва ҳар гектардан ўртача ҳосилдорлик 17 центнерни ташкил қилган бўлса, бугунги кунда ушбу кўрсаткич 70-80 ц/га ташкил этганлиги кўрилмакда. Республикаимизда 2020 йилда 6 миллион 400 минг тоннадан ортиқ ғалла етиштирилди. Ғалла экини ҳосилдорлиги йилдан йилга ошиб бориши заминда уруғларнинг унвчанлик хусусияти юқори бўлиши ва биотик ҳамда абиотик омилларга чидамли бўлган навларни яратилиши катта аҳамият касб этади.

Амонов А.О., Бўриев Ҳ.Ч., Ғафурова Л.А., Нурбеков А. тақидлашларида ўтказилган тажрибаларда бугдой навларни ҳосилдорлиги аниқланганда 18-33 тагача навлар ва линиялар синаб кўрилиб кузги юмшоқ бугдойнинг Уманка, Ғайрат, Маржон, Половчанка, Улуғбек-600, Ёнбош, Княжна, Крошка ва Санзар-8 навлари юқори ҳосил (54-75 ц/га) бериши аниқланган. Минтақаларда касалликларга чидамлиги ва

ҳосилдорлик бўйича танлаб олинган навларни тўғри жойлаштириш айнан шу навларнинг бошланғич уруғчилигини йўлга қўйиш орқали ҳосилдорлики янада ошириш мумкин [1].

Абдуазимов А.М таъкидлашича ҳавонинг нисбий намлиги Қарши тумани шароитида ҳар йили баҳор ойларининг бошланишида энг юқори кўрсаткичда бўлиб, бугдой вегетациясининг охирги ойларида кескин тушиб кетганлиги аниқланган. Олинган натижалар асосида ҳаво нисбий намлигининг мўътадиллиги бугдой ҳосилдорлигига ижобий таъсир кўрсатиши аниқланган. Табиий об-ҳаво шароитида ҳароратнинг юқори кўтаоилиб кетиши ҳаво нисбий намлигининг кескин тушиб кетиши ҳосилдорликка салбий таъсир қилади, натижада ўсимликнинг репродуктив органларига таъсир кўрсатади, гуллаш пайтида тўлиқ уруғланмасликка олиб келади. 1000 та доннинг вазни камайиши ҳисобига ҳосилдорлик кескин тушиб кетади [3].

Муаллифларнинг олиб борган тадқиқотлари натижаларига кўра, бугдой донининг йириклиги ўсиш даврининг давомийлиги хусусан, бошоқлаш пишиб етилиш даврига боғлиқ бўлиб, юмшоқ бугдой донининг йириклиги. 1000 та дон вазнининг 40 граммдан ошиши унинг қурғоқчиликка чидамлилигини билдириши аниқланган (Абдуазимов А. ва бошқ.). [2].

Униб чиқишдан бошоқлашгача бўлган даврнинг давомийлиги бир қатор муаллифлар фикрича, асосан икки омилга ҳаво ҳарорати ва кун узунлигига боғлиқ (Ўринбоев Т.Х., Илашев А.И.). [4].

А.Аманов ва бошқаларнинг кўп йиллик тажрибаларида, 1000 та дон вазни ва бошоқдаги донлар сони қаттиқ бугдой селекциясида асосий ва муҳим белгилардан ҳисобланиб, ушбу кўрсаткичлар орасидаги корреляция коэффиценти бошоқдаги донлар сони ўртача 10,76 фоизни, 1000 та дон вазни эса 10,63 фоизни ташкил этган. [5].

Олиб борилган тадқиқотимиз Жанубий Деҳқончилик илмий тадқиқот институтида Я.Омонов тажриба даласида олиб борилди. Бу ерда кузги юмшоқ бугдойнинг рақобатли нав синаш кўчатзоридаги нав ва намуналарининг биометрик кўрсаткичи